

Siklósi András:

A Dózsa-féle parasztháború jelenkori képe – 2./2

(Elhangzott 2014. 7. 18-án, a hódmezővásárhelyi VII. Történettudományi Találkozón.)

Az elmúlt évtizedek történetírása úgy vélekedett, hogy a krónikások által ránk hagyományozott Dózsa-beszédet a parasztlevelezés Cegléden mondta el, ám ennek semmi alapja sincs. Dózsa bizonyára szónokolt embereinek olykor, de pont Cegléden aligha. Hiszen amikor szembefordult a királlyal és az egyházzal, már jóval délebbre járt ennél a városnál. (Valószínűleg Kossuth Lajos 1848-as gyűjtő hangú ceglédi beszéde „ihlette meg” egyes historikusainkat, amikor a humanista történetírók által megörökített szónoklatok egyikét is ide „helyezték”.)

A Temes (Béga) folyó mocsaraitól övezett, nehezen megközelíthető Temesvárt Báthori István védte. Az ostrom egy hónapig (június 15-től július 15-ig) tartott, ezért az erdélyi nemesi hadakat összegyűjtő Szapolyai Jánosnak módjában állt a város felmentésére indulni. Dózsa először hidat vetetett a folyón, majd az átkelés után ágyúzni kezdte a várat. A falakhoz azonban mindaddig nem fért hozzá, míg a Bégát új mederbe nem terelte, illetve a mocsarat le nem csapolta. Végül ez is sikerült, s ezáltal Báthory és a védők nagy bajba kerültek. Kénytelenek voltak külső segítséget kérni, ami Szapolyai vajda és serege képében meg is jött. Túlerőről egyáltalán nem beszélhetünk, hiszen Dózsaék kb. 40 000 harcosával szemben csupán 20 000 fő érkezett, tehát nagyjából a fele. Dózsa azonban nem számított erre a csapatra, amit Szapolyai a saját költségén szerelt föl, s főképpen könnyű lovas székelyekből, végvári katonákból, illetve német és szerb zsoldosokból szedte össze. A küzdelem sorsa a középben dőlt el. A jobban felfegyverzett és gyakorlottabb fölmentők oly erővel támadtak, hogy az elszántan és kitartóan védekező keresztiesek egységei mind nagyobb veszteségeket szenvedtek, s lassanként hátrálni kezdtek. Dózsa György is megsebesült, s öccsével, Gergellyel szinte egyszerre esett fogságba. A vezető nélkül maradt sereg hamar megzavarodott és szétesett. A harc vad mérszárlássá fajult. A vérszemet kapott nemesség senkinek sem kegyelmezett.

A felkelők vezéreit a nemesek elfogták és kegyetlenül kivégezték. (Itt kell elosztanom egy másik alaptalan legendát, mi szerint az izzó vaskorona mellett a trónszék is áttűzést szenvedett volna. E tévhit alighanem Petőfi verséből eredeztethető, aki szerint „izzó vastrónon őt elégetétek”, de ez csupán költői túlzás. Ezt a kérdéskört egyébként már érintettem egyik, a betyárvilágról szóló tanulmányomban.) A kortárs leírás szerint „Székely Györgyöt először tüzes vassal megkoronázták, ezután még élve, meztelenül, lábainál megkötözve a saját katonái, akiket közönségesen hajdúknak neveznek, s akiknek a cselekedetei oly sok szörnyűséget hoztak, s akiket hol tréfásan, hol komolyan bestiáknak szólított, fogaikkal széttépték és ettek belőle. Ezután testét felnegyelték és bitófára függesztették.”

Az alvezérek, kisebb parasztseregek élén, helyenként még kitarítottak, azonban az ellenük küldött, jobban felszerelt nemesi hadak előtt sorra letették a fegyvert, illetve szétszéledtek. A temesvári ostrommal egy időben összeomlik Lőrinc barát erdélyi offenzívája. 1514. július végén Bihar városának ostromakor a Tomori Pállal vívott csatában serege megsemmisül, Lőrinc is fogságba esik, és mint a felkelés egyik papi vezetője, máglyán végzi. Az 1514-es magyar parasztháború ezzel a csatával ért véget. Összességében hatalmas embervesztéssel és anyagi áldozattal járt együtt. A Dózsaival és beosztottjaival szemben alkalmazott brutalitással a nemesség példát akart statuálni, hogy a parasztnak egy életre elmenjen a kedvük a hasonló megmozdulásoktól.

3.) A megtorlás; tanulságok és következmények; művészeti ábrázolások

A régebbi történetírás a szomorú eseményekért egyértelműen a jobbágyokat, az utóbbi évtizedek (liberálmárxista) szakirodalma pedig a nemességet kárhoztatta. Ma úgy látjuk, hogy a keresztiesek felkelése nem a nyomor, nem az éhínség reakciója volt; hanem a lassan már javuló életkörülményekkel szemben a társadalmi státusz megkezdése, vagyis a

kettő közti diszharmónia okozta, valamint a folyamatos lázítás, továbbá a felelőtlen, lélektelen, gőgös főúri és főpapi magatartás provokálta ki. Mint már annyiszor viharos történelmünkben, a világi és egyházi „elit” most sem állt a helyzet magaslatán. Ugyanakkor a felhergelt, magából kivetkőzött parasztság oktalan vérengzése is elvetendő, mert az önbíráskodás, az öncélú pusztítás minden korban elfogadhatatlan; miként a győztesek rendkívül barbár, bosszúsomjas ítélkezése, a jobbágyoságot századokra legázoló és megfélemlítő megtorlása is.

Az 1514 őszi országgyűlés fő feladatának a jobbágyfelkelők megbüntetését és a nemesség kártalanítását tekintette. A felbujtókat, a vezetőket s a főkolompásokat halálbüntetéssel rendelték sújtani, a többiekét (akiknek az életét nem éppen humánumból kímélték meg, hanem mert a betakarítási munkálatokban minden dolgos kézre nagy szükség volt) pedig megvonták a szabad költözés jogát, kimondva, hogy „földesuraiknak feltétlen és örökös szolgálattal legyenek alávetve”. (Igaz, ez a passzus viszonylag rövid ideig maradt csak érvényben; a török veszély miatt amúgy sem lehetett az ország nagy részén végrehajtani, s már a 16. században eltörölték.) A parasztszót sújtó egyéb intézkedések sorában a jobbágyokat és a szellemeiket uruk javára évi egyforintnyi adó fizetésére kötelezték. Minden jobbágy heti egy napon robottal tartozott földesurának, s földje minden termékéből földesúri kilencedet és egyházi tizedet kellett adnia, emellett még több kisebb „ajándék” (csirke, disznó, őz stb.) is terhelte. (Mielőtt borzasztóan felháborodnánk ezen a mindösszesen 25-30%-os elvonáson, hasonlítsuk csak össze a mi végtelen terheinkkel, a tucatnyi adóval, járulékkal s kifosztásunk egyéb körmönfont eszközeivel. Bizony mondom, bérrabszolgák és eltaposott „fogyasztók” helyett jó volna most is „mezei jobbágyoknak” lenni, noha természetesen akkor se volt minden fenéig tejföl, s a kerítést sem kolbászból fonták.)

Jobbágyosra taszították az addig kiváltságokat élvező jászokot és kunokat. Megtiltották, hogy jobbágy származású papot püspökké szenteljenek (ez az oldalvágás Bakócz ellen is irányult), eltiltották a parasztszót és a hajdúk fegyverviselését. A török idők zűrzavarai, a veszélyes közállapotok miatt ezt sem lehetett hosszabb ideig betartani. A törvényeket megfogalmazó Werbőczy István saját köznemesi pártjának kedvezett azzal, hogy egységesítette a jobbágyok szolgáltatásait. Ezáltal igyekezett megakadályozni, hogy a nagyobb gazdasági erő képviselő bárók, a jobb módú középbirtokosok saját területükre szöktessék, illetve kedvezmények felajánlásával csábítsák el a kisnemesek jobbágyait. (Utóbbiaknak csupán néhány parasztnak volt, akiket látástól vakulásig dolgoztattak, hogy a munkájukból élhessenek.) Épen maradt viszont a paraszti bérleti rendszer (főleg a szőlőművelésben), s a mezővárosok, ha lehet, még dinamikusabban fejlődtek 1514 után, mint azelőtt. A nemesekre, akik a parasztlázadásban részt vettek, jószágvesztés büntetését vetették ki; egyúttal azt is meghatározták, hogy javaikat a király azoknak adományozza, kiknek atyját vagy testvéreit a parasztszót kivégezték, és akik a királyt és az országot a háborúban hűségesen szolgálták, vagy akik paraszti származásuk dacára a fölfordulásban uraik oldalán álltak. Végül az egyházi férfiakat, akik a parasztháborúban részt vettek, élethosszig tartó fogságra kárhoztatta a törvény.

Ugyancsak az 1514-es országgyűlésen mutatta be Werbőczy a híres-hírhedt Hármaskönyvét (Tripartitum), mely a korabeli magyar szokásjogot összefoglaló kézikönyvként vált ismertté, s 1848-ig a magyar nemesség „bibliája” lett. Maradandó s egyben úttörő alkotásában a szerző megkísérelte, hogy a gyakran ellentmondó, homályos, helyenként és esetenként nemegyszer eltérő joggyakorlat dzsungelében rendet vágjon, s főként a bíráskodás számára szolgáljon útmutatóval. Munkáját az a köznemesi szemlélet hatotta át, amely a jogilag egységes nemesség létét hirdette. Ezért nem is nyerte el a főurak tetszését. Mivel azonban Werbőczyvel és a köznemesi párt vezérének tekintett temesvári győzővel, Szapolyaival óvakodtak szembekerülni, nyíltan nem támadták, bár a király „elfelejtette” az országgyűlés által elfogadott és az 1514-es jobbágytörvényekkel kiegészített könyvet hivatalosan szentesíteni, és a vármegyéknek használatra megküldeni (azaz hatályba léptetni). Werbőczy műve így nem lett hivatalos törvény. A szerző néhány évig türelmesen várt, majd 1517-ben Bécsben, saját költségén nyomtatta ki. Csakhamar szinte valamennyi Magyarországon honos nyelvre lefordították, s a 19. század közepéig ugyanúgy használták, mintha törvényerőre emelkedett volna. Nincs igazuk azoknak, akik sommásan leminősítik, elmarasztalják a Hármaskönyvet. Noha (kis)nemesi alapállása vitathatatlan, s ennél fogva pártatlansága vitatható, az biztos, hogy ennél jobb, sokoldalúbb törvénygyűjtemény azóta sem

született hazánkban. Sőt, megkockáztatom, hogy egy jövőbeni igazságos, átfogó, a magyarság többségének elfogadható törvénytár létrehozásában is bátran támaszkodhatunk erre az 500 éves „kódexre”.

Dózsa személye a későbbi korok nemzeti történetírásában és irodalmában az elnyomó, sarcolgató nemesi hatalom elleni harc jelképévé, heroikus népvézérré vált, sőt legendává, mítosszá növekedett. Kiváltképp a kommunizmus alatt hangsúlyozták túl osztályharcos szerepét, amit az is mutat, hogy rengeteg utcát, intézményt, sportegyesületet és egyebeket neveztek el róla. Ugyanakkor a korábbi, nemesi szemléletű historikusok túlzottan elmarasztalták, s olyan későbbi eseményekért is felelőssé tették, melyekre semmilyen közvetlen hatással nem lehetett, pl. Cserni Jován délvidéki szerb felkelésére (a mohácsi csatavesztés után), vagy Gubecz Máté horvátországi parasztlázadására (1572-ben). A magyar népköltészetben Dózsa Györgyre és háborújára vonatkozó önálló dal vagy ballada nem maradt fenn. A kuruc szó azonban máig őrzi Dózsa keresztiesének emlékét (a latin crux, „kereszt” szóból). Alakja különösen szülőföldjén, a székelység körében eleven. Dálnokon, a régi Háromszék megyében ismerni vélik szülőháza helyét, maradványait, tudnak kincseről is, amelyet itt rejtett el hatalmas rézüstökben. Ropant ereje a hagyomány szerint Toldi Miklóshoz volt hasonlatos.

Dózsanak köztéri szobrai vannak többek között Temesváron, Budapesten (Krisztinaváros/Tabán), Apátfalván, Kocsán, Dálnokon és Nagylakon. A képzőművészetben is gyakori ihletforrás volt, gondoljunk csak Derkovits Gyula fametszet-sorozatára, Szász Endre porcelán-kompozíciójára, vagy Szervátiusz Tibor drámai erejű fémszobrára. A regények közül meg kell említeni Eötvös József Magyarország 1514-ben c. munkáját, a drámák közül pedig Hevesi Sándor 1514, Sárközi György Dózsa, Illyés Gyula Dózsa György c. művét. A versek közül Petőfi Sándor (A nép nevében), Ady Endre (Dózsa György unokája, Dózsa György lakomáján), Illyés (Dózsa György beszéde a ceglédi piacon) és Bella István (Székely Dózsa György imája) költeményei jelentősek, valamint Taurinus István Paraszti háború c. középkori eposza (latin nyelven). A műfajokat tágitandó, szólnunk kell még Erkel Ferenc Dózsa György c. operájáról (Jókai Mór és Sziglieti Ede szövegei alapján), továbbá a Honvéd Együttes Dózsa c. táncjátékáról. Az erdélyi írók, művészek közül is többen foglalkoztak a témával, lásd Székely János, Kocsó Sándor, Tamási Áron, Gy. Szabó Béla, Szemlér Ferenc, Farkas Árpád, Páskándi Géza, Lászlóffy Aladár, Szilágyi Domokos, Vásárhelyi Géza stb. alkotásait. A felsoroltak ismertetésébe, értékelésébe most nincs módom belemenni, ez meghaladná a rendelkezésemre álló idő kereteit.

Mindent összevetve, a Dózsa-féle parasztháborút úgy értékelhetem, hogy történelmünk egyik alulmúlhatatlan mélypontja volt, s úgy hiányzott nekünk, mint üveges tónak a hanyatt esés, azaz bár csak be se következett volna. Tudom, hogy butaság ilyesmit kívánni (bár arra is akad példa, hogy egyesek hitvány agyukban most döntik el, milyen legyen – a múltunk!), mégis megteszem, hiszen ez a tragikus eseménysor senkinek sem használt, viszont mindenkinek ártott. A nemzetfenntartó parasztszót hosszú időre tönkretette, megbénította, szerencsétlen hazánk önvédelmi képességeit (immunrendszerét) jelentősen meggyengítette, s tovább szította az amúgy sem csekély társadalmi ellentéteket, viszályokat, gyűlölködéseket. A reformok továbbra is elmaradtak, az ország kormányzása egyre gyengült, a társadalmi struktúra megmerevedett. Nem állíthatom, hogy a bő évtized múltán ránk zuhanó mohácsi vésznek, valamint az ország ez utáni 3 részre szakadásának bármiféle okozója volt a parasztlázadás; de azt igen, hogy Dózsaék balvégzetű „kalandja” nélkül alighanem sokkal kisebb veszteségekkel is átvészeltünk volna a későbbi szorongatásokat. (A jóval számosabb, képzetesebb, anyagilag-technikailag is magasabb szinten álló oszmán hadak legyőzésére semmilyen esélye sem volt az akkori Magyarországnak. Legföljebb néhány végvári küzdelemben tüntethetjük ki magunkat, amit meg is tettek derék elődeink. A motiválatlan, érdektelen, csak a szűk környezetével törődő jobbágyosság az 1514-es leveretése nélkül sem állítható volna meg a török főerőket. Bár azt megjegyzem, hogy a Perzsiában, Egyiptomban s a keleti hadszíntéren lekötött oszmán seregek orra alá borsot törve esetleg késleltethetjük volna a hazánk ellen 1526-ban meginduló támadásokat.) Tanulságul itt és most legyen elég ennyi; mindazonáltal a történelmünk iránt érdeklődőknek s valamennyi gondolkodó magyar honfitársamnak figyelmébe ajánlom, hogy ezen a témakörön és problémahalmazon érdemes alaposan eltöprengeni.

Forrás: kuruc.info